

Ó-R-I-Á-S?... az Istenem!...Eszerint,
gyúltam ki, itt egy Óriás lakik
s hirdeti, hogy mivel foglalkozik!

A gyermek etimológia hallatlanul aranyos, az irodalom is örömet játszik vele. Emlékezetes Karinthy Frigyes „gyerekszája”, amikor a „szemöldök” analógiájára azt mondta a bajuszra, hogy „szemöldök”. Lázár Ervin már könyvborítójára is kitette a gyermeki félrehallást: Berzsenyi Dánielről és a Dideki. (Nem másról van szó, mint Berzsenyi Dánielről és a Csigabigamondókáról.)

Azért még mindig Szabó Lőrinc órás-óriás szójátéka a klasszikus példa.

JEGYZETEK

Lóci óriás lesz (Vál. STEINERT Ágota), Bp. 1974.; *Egy Volt a Világ*, Miskolc.1996.

Az egyes versek bemutatásánál végig hasznosítottuk a költő saját kommentárjait: SZABÓ

Lőrinc, *Vers és valóság* (Összegyűjtött versek és versmagyarázatok), Szerk. KABDEBÓ Lóránt, Bp. 1990.

TÓTH Eszter: Családi emlékek Tóth Árpádról, Bp. 1985.

Karácsonyi beszélgetés a gyerekekről, Új Idők, 1941. karácsony, 749.

Újabban: Szabó Lőrinc; *Könyvek és emberek az életben* (Próza írások), Szerk. STEINERT Ágota, Bp. 1984. 611.

Úgszintén ezt a verset emeli ki RÁBA György: Szabó Lőrinc, Bp. 94.

Buda Attila

Kettős arckép – példázat a hűségéről

A nyolcvan éve született és tíz éve meghalt Nemes Nagy Ágnes emlékére

Az 1991-ben elhunyt Nemes Nagy Ágnes, a mai magyar költészet jelentős alkotója nehézsorsú pályát mondhatott a magáénak. Munkássága az 1945 utáni években kezdődött, ám ekkor tulajdonképpen csak három-négy évig vehetett aktívan részt az irodalmi életben. 1948 után ugyanis a politikai változások következtében, Mándy Iván találó kifejezését használva, a pálya szélére került: önálló műveket nem publikálhatott, hosszú ideig kizárólag

műfordításokkal, később pedig gyermekversekkel jelentkezhetett csupán. Szuverén költő alkotásaira a korabeli irodalompolitika nem tartott igényt, amire pedig szükség lett volna, azt Nemes Nagy Ágnes nem vállalta. Kirekesztettségét azonban, Pilinszky Jánoshoz és Rónay Györgyhez hasonlóan, előnyére tudta változtatni: az emberi létezés abszurditásaira érzékeny líráját sajátos tartalommal és kifejezésmóddal telítve, azt a századvég maradandó értékévé tette. Amikor pedig a hatalom szorítása az 1980-as évek közepén lazulni kezdett, még aktívan részt vehetett a korábbi eszmények felélesztésében.

* * *

Az életében megjelent utolsó kötet *A Föld emlékei* címet viseli. Ennek végén, majdnem utolsóként olvasható a következő vers:

Víz és kenyér

Reggel, ébredéskor,
hét hangon kérdezem:
ki evett a tányérkámból, – kérdezem,
ki ivott a poharamból,
asztalomhoz ki ült le – kérdezem.

A Hófehér, bizony a Hófehér,
aki piros vérsejteket kívánna még,
s följár – agyagedényből
múmia-búzáat enni még,
egy lány talán, nálam hétszerte magasabb,
egy átlátszó katona, terepszín köpenye
hóval borítva, véghetetlen
sor, milliók, Te is –

én boldogan, én boldogan adom kis étkezem,
egyél, igyál, te Több, te óriás-
birodalom küldötte, melyhez képest
e sáv-lét festett zebracsík,
vedd a karom, vedd lábam járnai,
vedd a szemem, mely még fatörzsre,
néhány mohos napfoltra lát –

és élsz és élsz és éltek, nincs különbség.
S ha van köztünk, már eltéveszthető.
Ki ad kinek? Mit ad? Homályos arcom
hét arcom Rád emelem, ki milliók
helyett arc vagy előttem, szenvedő arc,
ki védelmedre készítesz, készületlent,
okozatot készítesz, ok, indokolásra,
hitetve: rámszorulsz. Ez az.

Ez az. Igen, igen.
Egy szenvedő égbolttá szélesülsz,
egy sérült légkörré fölöttem,
amely felé
még fölemelhetem két tenyerem
tálkájában a vizet, kenyeret.

E verset, amelynek dedikálása Babits Mihálynak szól, az Osiris Kiadó által közreadott összes versek szerkesztője a '60-as, '70-es évekbeli keletkezési dátummal valószínűsíti, nyomtatásban először 1983 novemberében a Jelenkorban látott napvilágot. Szerzője abban is hasonlított arra, akinek ajánlotta művét, hogy köteteit ugyanolyan szigorúan megkomponálta, sőt, későbbi újrakiadások esetén alakított, változtatott azok felépítésén. Emiatt verseinek időbeli egymásutánja nem állapítható meg pontosan, arra vonatkozóan legfeljebb majd egyszer a filológiai kutatás tehet javaslatot, az összes fennmaradt kézirat összevetése és értékelése után. Az egyes versek keletkezésének bizonytalanságai és időrendjük hiánya fontos segédeszközétől fosztja meg ugyan az irodalomtudóst, a versszerető olvasót, viszont megnyitja előttük az elsősorban a szövegekből kiinduló vizsgálatot és értelmezést.

Már első olvasás vagy hallás után is látszik, hogy Nemes Nagy Ágnes e sorokban nem épít a kihagyásos technika elsősorban intuíciót, megérezést kívánó befogadására, arra, amit korábban ő is szívesen alkalmazott. E versben egy világosan elbeszélte történet bontakozik ki, amelynek gondolati felépülése azonban semmiféle kapcsolódási felületet nem talál a megszokott, klasszikus műfaji szabályok alapján kidolgozott és művelt elbeszélő, vagy képalkotó poétikákkal: öntörvényű, de nem ezoterikus nyelven szól. Értelmezése mégis csupán viszonylagos lehet. Mi az oka ennek? Az anyanyelv vagy bármely tanult nyelv szavai önmagukban is felidéznek bennünk egy-egy, esetleg több gondolatsort, amelyek kiváltói személyes és műveltségbeli élmények egyaránt lehetnek, s „akinek több szava van egy dologra, több

gondolata is van róla”. Ezek a gondolatok pontossá éppen a szavak egymás közötti viszonyában válnak. Nemes Nagy Ágnes azonban megváltoztatta egyrészt a szavak mögöttes értelmét, másrészt új kapcsolatrendszert fedezett fel és alkalmazott, s mindezzel egyéni színt és jelentést adott a különböző fogalmaknak. Persze, hiszen ez minden igazi költő feladata. Próba elé állítja azonban e technika az olvasót, az értelmezőt, s más szintre helyezi a megismerést, a befogadást; hiszen, ha az írás is beszéd (én nem csupán leírás), akkor az olvasás is gondolkodás.

A kezdő sorok azt a közismert történetet intonálják, amely a Grimm-testvérek megfogalmazásában lett közismertté. A mese, valamint a német romantika fantasztikum népesítette tájai nem voltak idegenek Babbitstól sem: *Aranygaras* címen mesegyűjteményt is kiadott, s verseiben és főleg rövid prózai alkotásaiban gyakran feltűnnek a képzelet irracionális látomásai. Másféle magányról ad hírt azonban a vers beszélőjének eggyé válása a valóságban nem létező, pontosabban nem a mesei formában létező alakokkal, a kettóstulajdonságú törpékkel, akik gyermeknagyságú- és környezetű felnőttek, s ez ironikus hangsúllyal ruházza fel a közös viszonyulást. Az ironia, amelyben a szavak és a gondolatok nem fedik egymást, távolságtartást mutat, s ezt alátámasztja annak érzékelése is, hogy a mesei motívum csupán alkalom valami, a vers kezdetén még ismeretlen kimondására, felismerésére: hiszen az eredeti történetben a törpék nem reggel, ébredés után érdeklődnek látogatójuk után, hanem éppenséggel este, munkájukból hazatérve. De a kérdések módosulása is megfigyelhető, a Grimm-változat első törpéje ezt kérdezi: „*Ki ült az én székekcsémen?*” Am itt a harmadik: „*asz talomhoz ki ült le?*” Ez az érdeklődés nyilvánvalóan nem ugyanaz, a kíváncsiság a vendéglátás gesztusával bővült.

A fiktív elbeszélés még az eredeti mese fonálán nevezi meg a látogatót, de a kicsinyítő képző elhagyása folytatja a kezdeti furcsa villódzást: egyrészt meghosszabbítja az ironia hatáskörét, másrészt azonban hangsúlyozottá teszi a névnek tulajdonságra utaló vonását. Csakhogy ez a Hófehér nem a vadász könyörületessége után érkezett az elbeszélő házába, hanem a lenti világból jár fel, mert élni kíván még s galambként gabonára vágynak. Mítoszok találkozását és egybecsúsítását látjuk, miközben a szavak nem engedik a fikciót kizárólagosan uralkodni. A vörös vérsejtek terminus technicus arra utal, hogy a beszéd ténye igenis valóságos, csupán a gondolathoz nincs meg még az egyetlen kifejezés. Ki hát e Hófehér? Egy asszociációs sornak leszünk tanúi most, amely sorra megnevezi a tudat mélyéről eléje kerülő látványt, a távolról közeledőt, az elmosódottból kiemelkedőt. „*Egy lány talán*” – a nem és a státusz bizonytalan, hiszen a halottaknak nincs nemük, s innen a történet végképp egy másik irány felé lendül; „*egy átlátszó katona*” – a

második világháborút túlélte nemzedék kínzó, közös emlékének felidézése a rátalálás felé visz, hiszen a státusz és a ruházat nem rejtett már az érzelkek előtt, csupán a test az eltűnő; egy határozatlan sokaság, határozott tömeg, s a sor végén a felismerés: „Te is”.

A lélek-mélyi cselekvést a tett követi most: az áldozat elgondolása. Az áldozat, amely, mint tudvalévő, és már látható: az étel után a testre is kiterjed. Vagy talán maga a test az étel? Hiszen már Krisztus is azt mondta a borra és kenyérré: „*Vegyétek és egyétek, mert ez az én testem és a vérem!*” Persze tudjuk, hogy micsoda lényegi különbség volt ez az élő áldozattal szemben. Mindenesetre az óriásvilág küldötte nem ébreszt félelmet, ahogy az angyalok csak iszonyatot hoznak, sőt, e „sáv-lét”-ben megtestesülve az áldozat is kölcsönössé válik; a világból száműzött, s a feltámadott lét között új viszony alakul: védő és védelemre szoruló, az erőtlen s a még erőtlenebb, a szenvedő s a szenvedésben megkönnyörülő. A versszerkesztés érdekessége, ami egyben feszességét is adja az, hogy a sorok, a versszakok követik a gondolkodás rapszodikusságát és motívumainak ismétlődését, ahogy újra s újra fölveszi a már egyszer elejtett szálát, ezért az ismétlődés például a három középső versszak első soraiban. S e három versszakon átindázó tapogatózás, bizonytalanság után a végső kapcsolat megértése: „*Ez az.*”

Egy arc felismerése, a hozzá fűződő kapcsolat létezésbeli összetevőinek felfedése, az önértékek belátását hozza meg. A szándék tettere vált, csakhogy az áldozatnak nincs már sok tere. Csak a legősből két tárgyra, a vízre és a kenyérré terjed ki, de a föltámasztott lét így is új világot ad az elveszett helyett. Szendvedőt, sérültet és egyedülvalót.

* * *

Babits Mihály, aki a magyar irodalom egyik legnagyobb alkotójaként, másokkal együtt szintén több mint három évtizedes számkivetettségre ítéltetett, ezekben a nehéz években emberség és mesterségbeli tudás egyetlen mentsvárát és viszonyítási pontját jelentette az elhallgatottak közül sokaknak, a hozzá hasonló körülmények közé jutottaknak. A halála után bekövetkezett évtizedekben persze megváltozott a világ, átalakultak az emberiség és az egyes ember életét befolyásoló eszmények nyugaton és keleten egyaránt, s jelentősen módosultak a fizikai életfeltételek és a adottságok is. Lehetőség és minőség állapotának megváltozását mutatja Nemes Nagy Ágnesnek egy 1957-ből fennmaradt, Babits Mihálynak címzett levele is. Ez az írás szintén fikciós, de csak annyiban, hogy kézbesítése fizikailag kivitelezhetetlen volt. Ebben a következő sorok olvashatók:

„Hát igen. Nem tudtam megoldani az intellektuális élményt a versben. Széttárom a karom: nem tudom. De higgye el: úgy már nem lehet, ahogy Maga csinálta. Hideg, elegáns csillogással kultur-zsámolyokat adni, vagy belegyömködni egy csomó kulturális fogalmat, meg mitológiát, meg érte-
sültséget egy versbe. És könyörgök, ki tudja megoldani?”

Talán így vagyunk evvel mind. Amíg fiatal éveinket tapossuk, elkápráztat bennünket Babits a mindent tudásával. A témáival és a kifejezéseivel. A ritmusával és a gondolataival. A távolságtartásával és a közelségével. A tudásával és az érzelmeivel. Aztán, önálló életre törve, eltávolodunk tőle. Egyszerűbbek szeretnénk lenni és közvetlenebbek. Ahogyan ugyanott Nemes Nagy Ágnes írta. És létrehozunk jól-rosszul valamit: életművet vagy életcserepeket. Ki, mit tudott kicsikarni. De a hegyi költőhöz mégis vissza kell térni. Hiszen „voltaképpen ma is bennünk van Babits, együtt élünk vele, mint a gyermek, aki azt hiszi, hogy a cukorperec karácsonyfán terem. Magyar szavaink elkészítettsége, lelki mozgásunk, kételyeink és gondolataink jókora tömege tőle való, közvetlenül vagy áttételeken, vagy ellentételeken át. Tudjuk vagy sem, tagadjuk vagy sem, öröksége egész huszadik századi szellemi létünk egyik meghatározója. Mi több: kénytelenek vagyunk naponta szembenézni az általa megfogalmazott kérdésekkel az irodalomban és messze túl az irodalmon. Nagy műve körül elintézetlen ügyeink garmadája hever.”

És végső soron a fenti vers is erről szól. Az égető hiányról, a tétovázó keresésről, a megtalált bizonyosságról. A visszatalálásról, az egzisztenciára törő hatalmakról és a non possumus felemelő szomorúságáról. Mert Nemes Nagy Ágnesre is igazak voltak a kései Babits egyszerű szavai:

Már gyermekül vermébe ejtett
s mint bölcs vadász gyenge vadat,
elbocsátott, de nem felejtett:
szabadon sem vagyok szabad.